
JOSEP TRENCH / A. CANELLAS

**LA CULTURA
DELS ESCRIBES
I NOTARIS DE LA
CORONA D'ARAGÓ
(1344-1479) ⁽¹⁾**

INTRODUCCIÓ

La cancelleria catalano-aragonesa dels reis d'Aragó, a partir de la segona meitat del segle XIV, ofereix oportunitat per a analitzar la cultura de uns escriptors i notaris els quals reben, assimilen i difonen els corrents de l'humanisme que en aqueixa època, i procedent d'Itàlia arrela en les terres orientals de la Península Ibèrica. Una abundant bibliografia facilita la primera aproximació al tema, però calia concretar dades sobre la nòmina i la personalitat d'aquests pre-humanistes, i humanistes al servei de la cancelleria dels reis Pere III a Joan II, i si fos possible presentar exemples concrets de l'aplicació pràctica del mode de ser humaniste al quefer cancelleresc.

Per a la realització del present treball ens hem valgut de l'abundant bibliografia que existeix sobre el tema, que hem agrupat en els mateixos epígrafs que el treball. En destaquen, sobre els altres estudis, els escrits per Rubió i Balaguer i Rubió i Lluch, Madurell, Ruiz Calonja, Tasis, Soria, Gubern, Olivar, Riquer, etc.

En quant a fons documentals s'han revisat part de registres dels reis que tracta el present treball, això com les cartes reials de Pere III, Joan I, Martí I i Joan II.

Per facilitar la consulta del lector, heus ací l'índex previ dels capítols en què es divideix aquest estudi. En analitzar més de cent anys d'història de la Corona d'Aragó, període que inclou la fi d'una dinastia, un llarg interregne i l'entronització, d'una altra forània, convé dividir l'estudi en diversos apartats; el començarem amb les Ordinacions de 1344 i l'acabarem amb la mort de Joan II (1479).

(1) Aquesta ponència va ser proposada pels autors a la reunió d'agost de 1985 celebrada per la Comissió Internacional de Diplomàtica a la Universitat de Stuttgart amb ocasió del XVI Congrés Internacional de Ciències Històriques. Per una versió àmplia de l'estudi cf. «Folia Stuttgartensia» (Sara-gossa 1988).

- I. El fenomen cultural de l'humanisme i el seu impacte en la Corona d'Aragó.
- II. Regnat de Pere III des de les Ordinacions (1344) fins a la mort del rei (1387).
 - 2.1. Formació del monarca.
 - 2.2. Creació d'una oficina de copistes.
 - 2.3. La biblioteca reial.
 - 2.4. El rei i els estudis universitaris.
 - 2.5. El rei i la traducció dels textos clàssics.
 - 2.6. La cancelleria reial com a focus de cultura.
 - 2.7. Els documents de cancelleria i els «Ars Dictandi».
 - 2.8. Protonotaris, secretaris i escriptors: biografies i cultura.
- III. El nucli avinyonès de Joan Fernández de Heredia.
 - 3.1. El Gran Mestre de Rodes.
 - 3.2. El cercle de Pere de Luna (Benet XIII).
- IV. Regnat de Joan I (1387-1395).
 - 4.1. El rei i la seva formació.
 - 4.2. Característiques del regnat.
 - 4.3. La cancelleria, els seus escriptors i la cultura.
- V. Martí I i la seva cancelleria (1395-1410).
- VI. Característiques del segle xv.
- VII. Alfons IV i els nous corrents humanístics (1416-1458).
 - 7.1. Els humanistes de la cort napolitana.
 - 7.2. La biblioteca d'Alfons IV a Nàpols.
 - 7.3. La cancelleria i els corrents humanístics.
 - 7.4. Els humanistes de la Corona d'Aragó.
- VIII. Joan II i els seus escriptors (1458-1479).
 - 8.1. El cardenal Margarit.
 - 8.2. Els escriptors.
 - 8.3. Altres humanistes de la Corona d'Aragó.

1. EL FENOMEN CULTURAL DE L'HUMANISME I EL SEU IMPACTE EN LA CORONA D'ARAGÓ

Sembla procedent recordar alguns conceptes generals sobre el fenomen cultural de l'humanisme com a pòrtic per a enunciar les línies generals del seu impacte en els països de la Corona d'Aragó i en especial en l'àmbit i la feina de la cancelleria reial en el període 1344-1479.

Humanisme és el conreu fervorós dels clàssics greco-llatins, especialment dels llatins, amb la finalitat d'aprendre en ells l'elegància de l'estil i assimilar els ensenyaments de la cultura antiga amb tot el que té de racional i humana. Arrenca de Francesc Petrarca, mort en 1374, des d'on s'estendrà a gran part d'Europa.

Suposa una renúncia en l'aspecte intel·lectual a la teologia tradicional augustiniana i al ciceronianisme clàssic, tan brillant al segle XII: aquests humanistes del quatre-cents descobreixen amb esbalaïment i alegria molts còdexs d'autors clàssics que estaven arraconats i oblidats feia més d'un segle en biblioteques de vells monestirs, els quals havia rebutjat l'escolasticisme. Es tracta, doncs, d'una tornada a aqueixa cultura clàssica que fou la tradicional durant més d'un mil·lenari des dels escriptors apologistes del segle II de Crist; sols que ara, en el quatre-cents, en renéixer, accentua el caràcter literari i retòric i deixa en segon pla l'aspecte teològic, tret aquest darrer natural per a uns homes, aquests humanistes, sovint de condició seglar.

Aquesta «moda» humanista implica, doncs, un afany de conèixer la cultura clàssica antiga per part de les capes més altes de la societat; l'aparició dels mecenes, els quals protegeixen humanistes i es complauen a acumular biblioteques pròpies ben nodrides; abundants encàrrecs de traduccions a experts en llengües grega i llatina, els quals són ben remunerats; i la creació d'acadèmies difusores del classicisme rediviu.

Així que l'humanisme del quatre-cents, més que una doctrina concreta, és a mode de clima en què vivien minories valuoses d'aquests anys, clima ple del vigor i la ufanor típics de tot moviment juvenil. No s'amaguen, però, alguns defectes, com l'exagerat orgull, la pedanteria i de vegades certa incredulitat.

Aquests humanistes conreen sobretot la gramàtica i molt especialment la part dedicada a la retòrica: i no sols estimen Ciceró, sinó que també els agraden i conreen les seves respectives llengües vernacles. S'encreuen corresponències, es redacten i pronuncien peces oratòries, sobretot en llengua llatina culta; a més, molts d'aquests humanistes són juristes, que no debades el renaixement del conreu del dret romà precedí el d'altres branques de l'erudició clàssica. Per això no és estrany que l'humanisme floreixi preferentment en corts reials i les seves cancelleries, mentre que les universitats o estudis generals continuen entestats en orientacions medievalistes. El savi humanista serà rebut i

afalagat en aqueixes corts i cancelleries, i serà fins i tot contractat per a ésser preceptor de prínceps.

Naturalment, l'humanisme de la Península Ibèrica és més tardà que l'italià, més tradicional i menys contrastat amb el medievalisme escolàstic, menys ciceronià i estètic, però potser més ètic i teològic. Neix un segle després de l'italià, encara que hagi tingut comptats i excepcionals precursors. (Consulteu dades en R. Cerdà i Rico, *De hispanis purioris latinitatis cultibus*, Madrid 1781; A. C. Martín Tordesillas, *El Renacimiento y los humanistas españoles*, Toledo 1961.)

Dins de la Península Ibèrica, la Corona d'Aragó s'avançarà en mig segle a la castellana, ja que els seus dominis a Sicília, Nàpols, Grècia, certa hegemonia en la cort papal d'Avinyó, veinatge i parentiu amb estats italians, propicia-ven la primerenca recepció de l'humanisme.

És coneguda la importància de la literatura catalano-aragonesa a partir de la segona meitat del segle XIV, gràcies a l'interès mostrat per Pere III i els seus successors en pro dels nous corrents i, sobretot, per l'ansia que sentí el nostre rei i, amb ell, altres personatges de la corona, en conèixer el que van escriure els clàssics llatins i grecs.

La cultura clàssica era patrimoni d'un grup reduït de persones, clergues i algun noble, que dominava el llatí. A partir del rei Pere, a poc a poc, gràcies a un selecte grup de traductors i sobretot als copistes, formats al si de l'escribania, aquesta va passar a un grup de lectors més amplis: cort reial, cort de Joan Fernández de Heredia, de bisbes, etc.

Aquesta cultura, aquests llibres dels clàssics i d'algun autor renaixentista, arribaren a territoris de la Corona, durant el segle XIV, a través de França, pels següents camins: contactes amb la cort papal d'Avinyó; formació de clergues i escrivans en universitats franceses: Montpeller, Tolosa, Avinyó; relacions matrimonials dels nostres reis amb princeses franceses; ambaixades a la cort de París; estreta relació amb el mestre de Rodes, etc. Així doncs, aquests nous corrents del segle XIV entraren a través de França.

Rubió ens diu que els anys compresos entre 1380 i 1400 tingueren, en el terreny literari, una importància decisiva en la Corona d'Aragó. Amb anterioritat —al costat de nous aguaites representats per Adrià o Conesa, per referir-nos sols als dos escrivans més excel·lents—, la Cancelleria i amb ella la Cort i la Corona, vivien el que podríem anomenar la fi d'un medievalisme secular, representat per joglars, cançons de croada, cròniques, llibres litúrgics i religioses i algun clàssic no molt comprometedor. Els escrivans i notaris, en redactar els seus documents, seguiren els clàssics *ars dictandi*, apresos d'un altre escrivà o bé en una universitat. Volem assenyalar, en arribar a aquest punt, que foren mínims els escrivans amb formació universitària i que el seu status cancelleresc es va formar a través dels *cursus honorum*. Els dos escrivans citats —Adrià

i Conesa— arribaren, escalant els distints oficis de l'Escrivania, a protonotaris del rei.

A partir de 1380 es detecta en l'escrivania un nou estil cancelleresc, estil que ja va propugnar Pere III en les seves famoses *Ordinacions* de 1344.

Aquesta nova forma d'escriure i redactar, aquest referir-se als clàssics en preàmbuls —recordeu la donació de la biblioteca reial a Poblet o l'elogi o l'Acròpolis—, Rubió, Ruiz Calonja i Riquer els han denominat humanisme.

Últimament, L. Badia i F. Rico escriuen que aquest humanisme no existí fins a mitjan segle següent i que aquests anys representen la fi del medievalisme literari.

Aquest humanisme, com volen uns, o pre-humanisme, com assenyalen altres, cap als darrers anys del segle XIV ens presenta les següents característiques:

1. Tendència a la creació d'una prosa nova caracteritzada per la seva claredat, la seva bellesa de forma i la seva filiació classicista.
2. Estructuració del llenguatge vulgar com llengua d'alta cultura i formació d'un ampli i precís lèxic en català i aragonès, la qual cosa es nota en les traduccions dels clàssics.
3. Nova actitud dels erudits dels cercles cortesans i sobretot dels escrivans davant els autors clàssics en poder-los llegir en la seva pròpia llengua.
4. Contacte, mitjançant aquests cercles, entre grups de lectors i traductors, cosa que enriquirà l'idioma.
5. Intercanvis llibraris internacionals (Pontificat, Joan Fernández de Heredia, nobles francesos, Castella) i relació entre centres de traductors.
6. Creació de les primeres biblioteques de nobles i burgesos (cf. treballs de Madurell), destacant entre aquestes darreres les d'algun escrivà reial.

Gairebé no s'ha estudiat aquesta manifestació humanista en escrivans i notaris de l'època que contempla aquest treball: valdria la pena iniciar repertoris documentals seleccionats amb aquest propòsit a fi de detectar nuclis de notaris humanistes, cronologia de la gestació i primeres passes d'aquest humanisme i vincles efectius amb mestres italians. Iniciar aquest camp d'investigacions és precisament l'objectiu principal d'aquest estudi.

2. REGNAT DE PERE III DES DE LES ORDINACIONS (1344) FINS A LA MORT DEL REI (1387)

Per a comprendre l'avanç cultural que resumíem en el capítol introductori, avanç que fou degut únicament i exclusivament al monarca Cerimoniós, cal analitzar una sèrie d'aspectes de la seva vida que van des de la seva formació

primària fins a, diríem, la seva passió per l'ordre que es nota en una sèrie d'ordinaments: *Ordinacions* de la casa i cort; creació d'una oficina de copistes; fixació en un lloc únic de la seva biblioteca reial; ordinació de l'arxiu i creació del càrrec d'arxiver; unificació cronològica dels documents del regnat, etc.

Tot això comporta una selecció del personal encarregat tant de la còpia dels llibres com de la redacció dels documents. Això ja es veu clar en les *Ordinacions*. El rei Pere busca crear un estil propi de cancelleria que la distingeixi de la resta. Per això, es preocupa tant del llatí com de les llengües vernacles, que s'enriqueixen durant el regnat amb traduccions de textos clàssics. Així, Ferrer Sayol, protonotari de la reina, en traduir el tractat *De agricultura* de Pal·ladi, és conscient que crea una sèrie de paraules noves, i Mateu Adrià, en traduir les *Leges Palatinae* de Jaume II de Mallorca, adapta la sintaxi llatina per al català, afegint també, a partir del llatí, una sèrie de veus noves a l'idioma. Veus que, segons diu Rubió, només són comprensibles, en alguns casos, si es disposa del text llatí al costat.

Els escrivans de Pere III, tret d'estranyes excepcions, es promocionen en la cancelleria per mitjà del *cursum honorum*, i seran ells qui realitzaran la major part de traduccions i de còpia de textos clàssics com veurem en analitzar les biografies dels més representatius al final d'aquest capítol.

1. *Formació del monarca*

El rei Pere, a qui Pere Miquel Carbonell, gran arxiver i humanista del segle xv, definí com *home de gran intel·ligència, gran astròlech e molt donat a escriure e llegir*, s'havia format en la cultura llatina —el *Doctrinale* d'Alexander de Villa Dei i el *Tobias* foren els seus primers llibres— i la francesa.

Sabem —Rubíó dona variats exemples— que intervenia personalment en moltes accions de la cort, en la correspondència —se li coneixen diversos documents autògrafs— i en les traduccions que encarregà a escrivans i subordinats, cas de les famoses *Leges Palatinae*, de Jaume III de Mallorca i de les *Partidas* d'Alfons X, traduïdes ambdues per Mateu Adrià.

2. *Creació d'una oficina de copistes*

Entorn a la cort hi havia un bon nombre de religiosos i «litterati» que tenien cura de les traduccions de llibres encomanades pel monarca. Són famoses les del *Maimònides* (1383) i l'*Alcorà* (1381), traduccions que, després, foren copiades en bonics llibres per l'oficina reial de copistes. Aquesta oficina fou la base de les còpies dels llibres que passaren a engreixar la biblioteca règia de Poblet.

Tal oficina estava ja en funcionament abans del 30 de juny de 1373, data en la qual el Cerimoniós comunicava al seu primogènit Joan que si necessitava llibres li ho fes saber *car ja tenim certs escrivans qui'ns fan trellats d'aquells llibres que és necessari*.

Sabem que primer estigué controlada per Mateu Adrià i després per Jaume Conesa, el qual va implantar-hi un sistema de treball semblant al de les «bottegues» universitàries. L'infant Joan, en un text del 9 d'agost de 1344, agraeix al protonotari el fet que hagués *distribuïts per querns, entre diversos escrivans, lo llibre de les Istòries Troianes* que ell havia traduït al català, perquè *el trellat del dit llibre sia tolt fet*.

Sabem també que entre 1372 i 1374 fou contractat a l'Escrivania Joan Malet, *scrivà de lletra formada*, que s'ocupava solament de la lletra inicial dels documents i de les lletres capitulars d'altres textos.

3. La biblioteca règia

La biblioteca règia, formada durant molts anys fou donada per Pere III al monestir de Poblet el 20 d'agost de 1380; el document de donació fou escrit pel secretari Bernat Miquel. Aquest es va veure en la necessitat d'expressar el que el monarca pensava i va recórrer per a això a un text del *De coniuratione Catilinae* de Sal·lusti; aquesta és la primera vegada que un autor clàssic s'utilitzà en la Cancelleria per a redactar un preàmbul.

Rubió, que analitzà magníficament el document, assenyala que el monarca va voler que els seus ossos —panteó— i els seus llibres —biblioteca— estiguessin en un mateix lloc, ja que «els fets serien considerats més gloriosos si els haguessin celebrat historiadors de subtil enginy», puix que «les gestes dels atenesos i d'altres nacions estrangeres foren grans i magnífiques, però la seva fama fou més gran perquè disposaron d'escrivans de subtil enginy».

Aquest punt ve recolzat per l'interès que mostrà el rei Pere en la crònica del seu regnat, de la qual es feren diverses còpies, i l'original, retocat pel rei, quedà a Poblet.

4. El rei i els estudis universitaris

El nostre monarca va mostrar gran interès per elevar la cultura del regne. Durant el seu regnat es potenciaren les universitats de Lleida, ampliant-se els seus graus amb la Teologia; es fundaren els Estudis d'Osca i de Perpinyà i s'afavorí —com ha demostrat Rius Serra— la formació d'estudiants del seu regne en universitats estrangeres, sobretot en la de Bolonya i Avinyó. Amb

aquestes dues universitats, i sobretot amb la de Montpeller, promogué una sèrie de contactes.

L'estudi general d'Osca, fundat el 1354, tindrà com a primer canceller Pere Glascario, bisbe d'aquella diòcesi (1348-57), després traslladat a Tarragona. Rebrà confirmació oficial de part de Pau II en 1464 i noves ordinacions en 1470 (cf. R. del Arco, *Los estatutos primitivos de la Universidad de Huesca*, en EEMCA IV, 320-409). També s'autoritzaria per Pere de Luna, Benet XIII d'Avinyó, un estudi de teologia on hi hagués biblioteca nodrida amb llibres encadenats (cf. ES, XLIX, 472). Pel que fa a l'èxit d'aquests centres docents, es conserven dades de matrícula d'estudiants de Calataiud en 1419 i Barbastre en 1430.

5. *El rei i les traduccions dels textos clàssics*

El rei, com hem vist, promogué la traducció de diverses obres del llatí i grec al vernacle. Aquestes traduccions variaran quant a la forma i al llenguatge segons siguin del començament o del final del regnat. Així, Mateu Adrià, en les seves *Ordinacions* (1344), ens presenta una versió calcada, paraula a paraula, de les *Leges Palatinae* de Jaume II. La traducció catalana, encara avui, en molts dels seus passatges, és incomprendible si no es disposa del text llatí per a confrontar-la, malgrat les abundants correccions que sobre la traducció feren J. Conesa i el monarca personalment. Això ens mostra una molt forta influència tant en l'estructura del text com en la sintaxi del llatí.

Vint anys més tard, Jaume Conesa, en traduir les *Històries Troianes* (1367), s'adonà ja d'una certa llibertat dins del marc llatinitzant. A poc a poc, a partir d'aquest autor, la prosa catalana perd la seva coacció davant del llatí.

Altres traduccions fetes durant el regnat foren la *Suma de històries del món*, escrita en aragonès per Joan de Barbastre, el 1378; el *Llibre de la Fortuna i Prudència* i *De vetula*, al català per Bernat Metge, el 1381; les *Gestes i Cròniques*, el 1375, per Guillem Nicolau, etc.

Segons Lola Badia, el traductor modèlic del període fou Jaume Domènec, religiós que mantingué llargs contactes amb Joan Fernández de Heredia i amb la cort pontificia. D'aquest autor es coneixen una *Genealogia regum Navarre et Aragonum*, una *Crònica* i un *Compendio de la Historia Universal*, obra en la qual treballà des de 1363 fins a 1384.

En la cort aragonesa les traduccions tingueren com a finalitat incorporar a la cultura laica —que sols entenia la llengua vulgar— les obres de pensament i ideologia que sols eren familiars a clergues i erudits coneixedors del llatí. Amb elles, els nostres reis i traductors buscaren unes noves matrius a la sintaxi de les llengües vernacles, que devien ésser diferents a les de la sintaxi llatina, com ha demostrat Rubió per a la llengua catalana del període.

la mateixa cancelleria des de Jaume II. Aquest rei, en data no provada —Rubió dona els anys 1290-1295—, demanà al seu escrivà Guillem Escrivà que li vengués o li deixés copiar un exemplar del *dictamina magistri Petri de Vinis et processus Frederici Imperatoris*, perquè pogués emprar-se en la Cancelleria com a base dels seus documents. Així, Rubió, Olivar i Ruiz Calonja en constaten el vigor fins avançat el segle xv.

El *Dictamina* o les *Epistoles*, nom amb el qual també era conegut el llibre, amb fórmules de la Cancelleria imperial, arribà a la Corona a través de Sicília, i serví de punt de partida i base dels altres formularis coneguts, com ha demostrat Olivar, llevat dels guardats en la Colombina de Sevilla —amb textos de Nicolau Sirvent— i els d'El Escorial (a-IV-22 i c-III-18) que ens permeten analitzar els primers textos humanístics o quasi.

Els escrivans i secretaris tingueren ja, des de 1344, un profund coneixement del llatí i una certa habilitat retòrica i estilística, fruit de la lectura de les *Ars*, cosa que provocà un cert desenvolupament del cursus i del sentit rítmic del període.

El protonotari Mateu Adrià, respecte a aquest punt, escrigué al peu d'una carta del rei al seu canceller, datada el 30 d'octubre de 1344, una vegada finalitzades les *Ordinacions*, el següent text: *Domine, rictmicum est, ut vos melius scitis, natura certi dictaminis; quia dictamen est triplex: prosaicum, metricum et rictmicum.*

En la carta, el monarca recomanava al seu canceller un tal *Sancius Martini, capellanus quia super negotiis nostris quaedam gesta dictamini ad futurorum memoriam rictmica, no sine magno labore ornare duxit componenda.*

Aquest nou estil concorda amb el que es mana en les *Ordinacions* al protonotari: «*e encare a correcció a esmena de aquellas (cartas) en bella retòrica e bon llatí...*»

El rei, com hem vist, tingué una formació clàssica i es preocupà del bon fer dels seus escrivans procurant que en la cancelleria no manqués cap obra que els pogués facilitar la seva llavor. Així, el 23 de maig de 1357, manà al seu mestre racional que pagués 40 lliures pel diccionari llatí de Joan Balbi que havia estat adquirit pel seu protonotari Jaume Conesa. El document diu així: *... quendam librum vocatum Catholicon ad opus erudicionis scriptorum nostrorum et aliorum de nostra scribana, ad hoc, ut in ipso libro, per eosdem vocabulorum copia habeatur.*

Volumus tamen quod dicto Prothonotario et deinceps sibi successoribus in officio antedicto faciatis de dicto libro ad eternam rei memoriam notamentum in libris notamentorum vobis comissi officii, ut idem liber est eidem scribantie perpetuo conservetur.

Compareu el paral·lelisme entre aquest text i el de 1344 i les ordinacions abans citades.

8. *Protonotaris, secretaris i escrivans*

Entre el personal de la Cancelleria, en el camp de la cultura, destacaren els següents, enumerats per ordre alfabètic:

Adrià, Mateu (1365)

Secretari (1353) i protonotari (1354-1365). Va fer el *cursus honorum* en la cancelleria, on havia començat com a escrivà de manament.

Introduí, com hem vist, el *Catholicon* en l'Escrivania. Traduí les *Partides* d'Alfons X i les *Leges Palatinae*, de Jaume III, de Mallorca, en les quals es basaren les *Ordinacions*, que són, segons Rubió, el primer pas de l'estil cancel·leresc de la prosa catalana. A la seva mort, ocorreguda en 1365, en la seva biblioteca —pròpia i típica d'un erudit medieval—, es trobaren obres de contingut històric (*Stòries Troianes*, *Stòries romanes* i *Stòria de Spanya*), de medicina (Arnau de Vilanova), de sants i doctors de l'Església (sant Agustí, sant Isidor), de jurisprudència i formularis (*Libre de mestre Pere de Vinye*) i de dictamen (*Libre de pergami metrificat... apellat Orasi*), etc.

La figura de Mateu Adrià fou estudiada per Sevillano.

Barbastre, Joan de

Traductor, cal·lígraf i miniaturista establert a Barcelona al servei del Cerimoniós. Sembla que també treballà en la Cancelleria, en 1370 traduí a l'aragonès la *Suma de història del món*, obra que, vuit anys abans, Joan Fernández de Heredia havia manat traduir al català. En 1380, per ordre del rei, va fer una perfecta còpia del *Llibre dels Feyts*.

Bonastre, Bernat de

Escrivà, secretari i, a partir de 1376, protonotari del rei (1373-1386). Poeta de reconeguda fama, mantingué relacions amb altres poetes de l'època, tals com Guerau de Queralt, Pere March (1374), l'infant Joan i el rei mateix, el qual, com demostra Rubió, també era afeccionat a les travesses.

Beviure, Pere de

Secretari de l'infant Joan. Serà estudiat en el regnat següent.

Canyelles, Tomàs de

Fou un dels redactors de la *Crònica* del rei.

Conesa, Jaume

Funcionari i traductor des de 1342 de la casa reial en la qual va fer el *cursus honorum*, amb una trajectòria semblant a la d'Adrià, el qual va substituir com a protonotari, el 1365.

S'ha dit que Conesa fou el renovador de la prosa catalana del segle XIV. El seu estil pot veure's en les cartes reials que escrigué personalment entre 1355 i 1360.

En 1367 traduí al català la *Historia destructionis Troiae* de Guido de Colonna. La seva figura ens és coneguda gràcies als estudis de R. Miquel i Planas i J. M. Sans.

Descoll, Bernat

Autor de la crònica del monarca. Personatge que l'acompanyà en molts viatges. Boscolo, Gubern, Llabrés i Rubió s'han ocupat de la seva vida i la seva obra. L'ajudaren en la seva comesa, a partir de 1375, Bernat Ramon Descavall, Arnau de Torrelles i Ramon de Vilanova.

Gostemps, Pere de

Notari de la cancelleria i un dels membres permanents de la tertúlia literària promoguda per l'infant Joan.

Loany, Enric de

Escrivà del monarca destinat a Sardenya. Fou l'autor de dues epístoles escrites en prosa rimada, segons el model de les *Arts* i dirigides a Sirvent. La seva activitat es perllonga durant el regnat següent.

Metge, Bernat (1340/46-1416)

Durant el regnat del Cerimoniós es formà amb el seu padrastrer Ferran Sayol, protonotari de la reina Elionor i gran llatínia. En 1371 entrà com a notari de l'escrivania de la reina; morta aquesta, en 1375, passà a les ordres de l'infant Joan i de la seva muller Violant de Bar. Durant aquest regnat traduí el *Llibre de Fortuna i prudència* (1380) i el *De Vetula*, obra que es creia que era d'Ovidi.

Miquel, Bernat

Jurista i funcionari de la Cancelleria des de 1362 a 1405. Des de 1374 fins a 1378 fou secretari i després auditor, i més tard, protonotari. Fou un gran coneixedor dels clàssics, coneixement que li arribà per mitjà del seu oncle, també del mateix nom, que era canonista de la Cort papal. Mantingué relacions amb Eiximenis, amb Joan Fernández de Heredia i amb tots els ambients culturals de l'època.

En 1380 redactà el preàmbul sal·lustià de la donació de la biblioteca reial a Poblet, text ja analitzat, en el qual assenyalava el concepte de la història i la seva eficàcia com a recurs polític al servei del prestigi i l'autoritat reial.

L'11 de setembre d'aquest mateix any, escrigué un altre document que també s'ha convertit en un clàssic i en el qual diu que l'Acròpolis d'Atenes era la

«*pus rica joya que al mon sia, e cal que entre tots los reys de christians en vides lo porien fer semblant*», i recomanava posar uns guardes davant del Partenó perquè no fos destruït mai.

Ambdós textos sal·lustians, el de la Biblioteca i el de l'Acropolis, foren magistralment estudiats per Rubió, Vincke, etc.

Nicolau, Guillem

Ajudant de l'escrivania i capellà reial amb la reina Maria (1366). En 1375 redactà en llatí els epitafis dels reis Jaume II i Alfons IV i passà del vulgar al llatí «*Antiquas Chronicas regum Aragonie et comitatum Barchinone*» i del llatí al vulgar «*Croniquas seu gestas regum Sicilie*».

Pons, Guillem

Escrivà que aconsegueix el seu màxim esplendor amb Martí I.

Pont, Pere de

Introduïdor en la cort, el 1375, de les obres de Petrarca i Boccaccio, a partir de l'admiració que li suscitàren després d'un viatge, com a escrivà, a la cort papal.

Sánchez de Ribabellosa, Jimeno

Bisbe d'Osca en 1364-68, canceller de Pere III.

Sayol, Ferrer

Protonotari de la reina Elionor i autor de la traducció al català de *Re rustica* de Pal·ladi (1380-1385), en la introducció de la qual ens explica tal i com realitzà la traducció. El seu vocabulari és difícil per la «*subtilitat e brevitat dels vocables que són en ús entre nosaltres en Catalunya e encara en Espanya*». La seva figura fou estudiada per Tramoyeres.

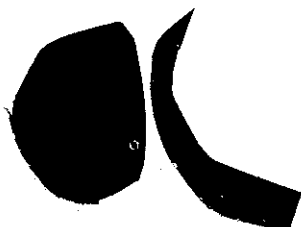
So, Bernat de

Majordom de Pere III i poeta de la cort. És autor del poema *Vesió*, editat i estudiat per A. Pagès.

Sirvent, Bertomeu

Escrivà probablement originari de València, el qual, al dir de Pere Margall, «*lacte Tulliano longo tempore enutritus*», escrigué una obra de caràcter històric i aconseguí la seva esplendor amb Joan I.

No pertanyent a la Cancelleria, destaca com a traductor Jaume Domènec, personatge ja estudiat en un altre lloc, el qual, per a la composició de les pròpies obres històriques, utilitzà —segons L. Badia— el *Speculum Historiale* de

V. de Beauvais, els Evangelis, Eusebi, Orosi, Pere Comestor, Guillem de Nan-guis, Hug de Fleury, Jofre de Viterbo i els clàssics Flavi Josep, Ovidi i Suetoni.

3. EL NUCLI AVINYONÈS DE JOAN FERNÁNDEZ DE HEREDIA

1. *El Gran Mestre de Rodes*

Joan Fernández de Heredia (Munebrega cap a 1310 - Avinyó 1396), religiós hospitalari, era fill de García Fernández de Heredia, cavaller important sota Jaume II. Aviat es relacionà amb els hospitalers santjoanistes, ja era cavaller de l'orde en 1328, lloctinent del comanador d'Alfambra en 1333, després comanador d'Alfambra, Villel, Aliaga i Saragossa en 1344; ascendí, doncs, ràpidament en l'orde.

Influent en la cort de Pere III —conseller des de 1338—, aspirà a la castellania d'Amposta ocupada des de 1325 per Sanxo d'Aragó, oncle de Pere III. Les intrigues d'Heredia per ocupar la castellania, les recolzà el rei; Sanxo s'hi resistí i empresonà Heredia, el qual fou alliberat pel rei, el qual el nomenà castellà; però, en dubtar de la legitimitat de la seva elecció, Pere III ordenà que ocupessin Alfambra i l'arrestessin en 1342. Tanmateix, quan mor el vell Sanxo d'Aragó, el rei li donà suport davant del gran mestre de Rodes perquè ocupés la castellania, i l'acabà ocupant en desembre de 1346, s'hi mantingué fins a 1377, etapa en la qual continuà prosperant i ascendint dins de l'orde hospitaler fins ocupar el gran maestrat de Rodes el setembre de 1377. Lluitant contra els turcs fou empresonat durant 1376-79, coincidint amb el Gran Cisma d'Occident. Heredia, optà per Climent VII. Des de 1382 s'establí a Avinyó, on visqué fins a la seva mort en 1396.

A Avinyó desplegà la seva activitat cultural (compilacions de llibres d'història i traducció de llibres grecs). Fou soterrat a la parròquia de Casp.

Reuní una gran biblioteca. Els notaris Domingo Carcales i Gonzalo López de San Martín, compilaren el *Cartulario Magno* de l'Orde per ordre d'Heredia. Són importants les seves nombroses cartes, amb temes literaris (en 1362 Pere III li demana les còpies que té de les històries d'un monjo negre; en 1372 Pere III li diu que ha fet traduir la *Suma de Històries* francesa que li havia donat; que li enviarà la versió de les cròniques d'Espanya; Joan I li demana en 1383 *De bello judaico* de Josef, en 1384 el *Trogo Pompeyo*; el rei al·ludeix a cert filòsof de Grècia que tradueix a Heredia llibres del grec a la llengua romanç; Joan I li demana els índexs de la *Gran Crònica d'Espanya* i del *llibre dels Emperadors*; en 1391 Joan I, en arribar a Casp, visita la biblioteca que allí tenia Heredia.

A Avinyó és un magnat rodejat de personatges eminents de la seva època, contracta traductors i es cartreja amb papes, bisbes, erudits i poetes.

Aquests erudits que rodegen Heredia redacten les obres que figuren al seu nom, com se sol dir en els pròlegs («fray Johan Fernández de Heredia... va fer transladar... manà escriure... manà...»). Els seus traductors són: Domingo García Martín, fra Nicolau bisbe de Drenòpolis, diversos filòsofs grecs, etc.

És molt llarga la nòmina de copistes —Bernardo de Jaca, Fernando Metinense, Àlvar Pérez de Sevilla— i dels seus il·luminadors, també de singular vàlua. En les seves obres apareixen mostres significatives de la llengua aragonesa, que ofereix una síntesi de l'autòcton o aragonès i els veïns català i castellà, amb abundants cultismes i influències esporàdiques del gascò i provençal. És una llengua que reflecteix el pluralisme polític i lingüístic d'Aragó des del segle XIII.

Les obres formen dos grups segons la seva natura: el de les compilacions de *La grant crónica de Espanya*, a la manera de l'obra d'Alfons el Savi, i de *La Crónica de los conquistadores*, amb biografies d'homes famosos; i la resta són traduccions de set obres d'història: *Libro de los emperadores* (trad. parcial de l'obra grega *Epitome historiarum* de Joan Zonaras); la *Crónica de Morea* o *Libro de los fechos et conquista del principado de Morea* (en part traducció i en part original); la *Flor de las Ystorias de Orient* (tradueix les versions catalana i francesa del monjo Hayton); *Vides paraleles* de Plutarc; discursos de la *Història de la guerra del Peloponès* de Tucídides sobre una versió en grec modern de Demetri Talodiqui; Històries d'Orosi; Eutropi sobre la base de la història romana de Pau Diaca. Traduccions d'un llibre de viatges (*Libro de Marco Polo*), d'un tractat de moralitats (el *Libro de Auctoridades* o *Ramos de flores*, que és una col·lecció d'històries preses de la *Summa collationum* de Joan de Gal·les en versió catalana i de Valeri Màxim), una guia de prínceps anomenada *Secreto de los secretos*, i unes biografies que són la traducció de les *Vides paraleles* de Plutarc.

Entorn d'aquesta figura: M. Serrano Sanz, *Vida y escritos de don Juan Fernández de Heredia, gran maestro de la orden de S. Juan de Jerusalén*, Zaragoza 1913, J. Vives, *Juan Fernández de Heredia, gran maestro de Rodas. Vida, obras, formas dialectales*, Barcelona 1927, A. Badia Margarit, *Algunas notas sobre la lengua de Fernández de Heredia* en R. F. E. 1944 (un estudi lingüístic global es realitza en la Univ. de Wisconsin). Abunden monografies sobre edicions i estudis parcials de les obres en particular de Fernández de Heredia. Sobre les miniatures dels mss. de F. de Heredia, J. Domínguez Bordona, *Libros miniados en Aviñón para Juan Fernández de Heredia*, a «Museum», 1920.

2. *El cercle de Pere de Luna*

L'obediència d'Avinyó està vinculada amb la història cultural de l'època de la corona d'Aragó. Aquí ens interessa tan sols deixar constància de la seva contribució a la literatura, reflex dels corrents pre-humanistes i humanistes del moment.

Del mateix Pere de Luna cal citar un parell d'obres interessants per al nostre propòsit: sobretot les seves *Vitae humanae adversus omnes casus consolationes*, inspirada en Boeci; i en segon lloc les *Regula in cancelleria datae* del seu temps, encara que foren redactades per Joan cardenal de Santa Anastàsia o el Vivariense, vice-canceller.

La nòmina d'erudits aragonesos que treballen i escriuen entorn a Pere de Luna és representada pels següents:

Pere Alberit, que per ordre del cardenal Luna, segons diu el text de l'obra, escrigué un llibre de llinatges aragonesos titulat *Nobiliario de las casas esclarecidas de Aragón*, també conegut per *Libro de linajes ilustres del reino de Aragón*.

Martín de Alpartir mor a Saragossa en 1441. Prior de la Seu de Saragossa, cambrer secret de Pere de Luna, ambaixador d'aquest prop de Martí el Jove a Sicília. Escriu en llatí una *Història dels esdeveniments del Cisma de Benet XIII* anomenat abans el cardenal don Pere de Luna. Altra obra històrica, *Memoria de los ricos hombres y antiguos linajes del Reino de Aragón*. Opinions entorn de política, història i moral en diferents epístoles i altres papers sobre assumptes de gravetat i importància. Fou arxiver de la Seu.

El dominicà saragossà Sancho Porta, *magister* del palau pontifici, creat per Benet XIII, deixà diversos sermons rudes i senzills; mort a Saragossa en 1429. Pere de Luna, ja pontífex, el tragué de prior del convent saragossà de Predicadors en 1403; es passarà a l'obediència d'Innocenci VII després de tenir-lo en presó Benet XIII en 1406. Autor de un Marial que es farà clàssic i d'algunes *Epístolas* i memòries amb dades sobre successos de la seva època.

Bernat de Riera, frare mercedari, nomenat cardenal per Pere de Luna, autor d'un *De laudibus Benedicti XIII*.

Jeroni de Santa Fe (Josias Lurki o de Lorca), metge i teòleg de temps de Benet XIII, convers enemic acèrrim de jueus. Per ordre de Benet XIII tingué una disputa amb molts jueus en 1413, Cf. Zurita, *Anales XIII*, 46. Escriví la seva *Contra iudeos*, de la qual abunden mss. (Nicolás Antonio, *Bibl. Antiqua*, llibre X, Cap. I).

4. REGNAT DE JOAN I (1387-1395)

1. *El rei i la seva formació*

S. Sanpere va definir Joan I com «un home del seu temps, que es va fer un deure seguir el que avui anomenaríem la moda, i és per això que busca pertot arreu aquests signes de bon gust que tant il·lustraven les corts dels prínceps estrangers; per això demana a uns falcons, a uns altres llebrers, a aquells riques teles de seda, a la resta de ministrers i joglars, medecines i sobretot llibres».

La historiografia tradicional li ha donat els noms de «compositor de música» (Pedrell); «humanista» (A. Rubió), «caçador i músic» (R. Tasis); els quals ens mostren clarament el seu talent.

Sabem que, com son pare, es va formar segons la cultura clàssica (*quoniam in legendis celeberrimis romanorum ystoriis et grecorum potius quam aliis antiquarum gestis et libentius delectamus*), que va conèixer els autors llatins i grecs, que era amant de la història, que llegia la literatura provençal, italiana, castellana i francesa. Un text de 1380, essent encara infant, ens demostra quines eren les seves lectures predilectes «tres llibres escrits en llenguatge francès, ço és, la *Canoniques de França*, *Titus Livius e Medievala*». La cultura francesa serà, amb aquest rei, la que introdueixi les novetats humanístiques.

Joan I va mantenir relacions amb el vescomte de Rodas; amb el duc de Berry, amb el qual es va intercanviar la *Bíblia*, un *De civitate Dei*, i li va demanar unes *Decadas* «in latino vel saltem in ydiomate gallico»; amb Enric de Bar, al qual, en 1383, va demanar uns llibres de caça i les *Metamorfosis* d'Ovidi; amb Carles V de França; amb la cort papal, etc.

També va tenir gran passió per la poesia i establí el 20 de febrer de 1393 les festes de la Gaia Ciència, en les quals va intervenir entre altres Bartomeu Sirvent.

2. *Característiques del regnat*

Al costat de la personalitat del rei, hem d'assenyalar que tant a la seva cort com a l'escrivania del seu amic Joan Fernández de Heredia es respira un corrent hel·lenístic únic a Europa, juntament amb el classicisme llatí —inspirat en Ciceró— que domina la cort i cancelleria.

Els nous corrents italians, els nous autors com Petrarca, Boccaccio, etc., entren de la mà de Bernat Metge, i de l'escrivà Despont i A. Canals.

D'entre les personalitats que envoltaren el rei i emmarquen el període destaquen en el camp de la cultura Guillem Moliner, Jaume Marc, Lluís d'Aversó,

Ramon de Perellós, Pere Marc, Francesc Eiximenís, Antoni Canals, Felip de Malla, Bernat Metge, Jordi de Sant Jordi, Ausiàs Marc, noms que marquen una fita en la literatura catalana, i els pintors Lluís Borrassà, Bernat Martorell, Jaume Huguet, Lluís Dalmau, etc., que també deixen entreveure els nous corrents.

3. *La cancelleria, els seus escrivans i la cultura*

La cancelleria de Joan I estudiada per Aragó i Casula ens mostra la confluència de dos estils: el nou —ciceronià— amb el clàssic —inspirat en els *Ars*—. Sobresurten els següents dels seus membres:

Bonastre, Bernat de

Secretari de Pere III, amb el qual l'infant va mantenir una intensa correspondència poètica estudiada per Rubió.

Beviure, Pere de

Secretari del nostre rei quan era infant. Se li coneix una interessant correspondència humanística amb Bartomeu Sirvent, copiada en el manuscrit de la Colombina.

Despont, Pere

Escrivà ja analitzat en el regnat anterior. També ho va ser del papa Urbà IV a Roma i de Carles III de Nàpols. Va mantenir una llarga correspondència amb Lluís Carbonell, secretari del bisbe de Girona, en la qual li parla de Petrarca, de qui diu *fuit digne laureatus poeta et maxime habetur reputatione*, de qui assenyala com a millors obres el *De vita solitaria* (ACA, ms. s. XIV) i el *De rerum Senilium*, que va conèixer a Nàpols. Amb Joan I va ser secretari reial.

Descoll, Bernat

Escrivà provinent del regnat del Cerimoniós. Va copiar la *Crònica reial* i va rebre 200 rals d'or.

Febrer, Andreu

Escrivà reial i notari de Vic. Màxim defensor en una primera etapa del corrent medievalista a la Cancelleria, escriví el *Sirventesc*, una cançó de croada, que està perfectament relacionada amb aquest període. A la fi de la seva vida va traduir la *Divina Comèdia* (1429), obra que va conèixer a Sicília, on va treballar.

Guitard, Pere

Escrivà que va mantenir una fluida correspondència amb B. Sirvent, com consta al text de la Biblioteca Colombina.

Margall, Pere

Escrivà regi, representant del grup d'«humanistes» que ja es va iniciar a la Cancelleria en el regnat del Cerimoniós. Va mantenir forts vincles amb Sirvent.

Mascó, Domènec

Vice-canceller reial. Se li coneix una obra de trets tradicionals amb el títol *Regles d'amor i parlament d'un hom i una fembra*, també coneguda com *L'home enamorat e la fembra satisfeta*. També és conegut pel seu interès en la recerca de les obres de Titus Livi.

Metge, Bernat

Ja ha estat estudiat al llarg del regnat anterior. Va traduir entre altres obres, l'epístola a *Griseldis* (1388), en la qual fa la següent lloança de l'autor: «Petrarca, poeta laureat... sollempna poeta... lo qual viura petualment en lo mon per fama e per los insignes libres que ha fets a nostra instrucció».

S'ha d'assenyalar també la relació que va mantenir amb Despont. Per a l'estudi d'altres aspectes de la seva vida, remetem a l'àmplia bibliografia.

Nicolau, Guillem

Personatge ja analitzat al llarg del regnat anterior. El 1390, essent rector de Morella, va traduir les *Heroides* d'Ovidi.

Sirvent, Bartomeu

Successor de Bernat Miquel a la secretaria de confiança del monarca, tal i com ens diu una de les seves cartes de l'any 1381 dirigida a Pere Guitard, personatge que va definir Sirvent com «*vir elegantissime mique magister honorande*». Va ser també secretari de la reina Violant, i va tenir cura de la redacció de tots els documents llatins tant d'aquesta cancelleria com de la reial. Més tard, el 1395, va ser promogut a Protonotari. Va mantenir correspondència de tipus humanístic amb Margall. Aquest, com ja hem vist, el va definir com «*lacte Tulliano longo tempore enutritus*». Madurell, publica un text datat el 1430 en el qual es veu que la seva biblioteca era molt abundant en textos jurídics i llatins.

K

5. MARTÍ I LA SEVA CANCELLERIA (1395-1410)

Al llarg del regnat de Martí I es mantenen els mateixos corrents que a l'etapa del seu germà Joan. En aquest període sobresurten les figures d'Enric de Villena (estudiat per Riquer), i Guillem Pons (estudiat per Rubió).

Martí va repartir les seves activitats entre Itàlia i la corona. Va mantenir relacions llibràries amb Benet XIII, a qui el 1406 va demanar un exemplar de Sèneca, i amb llibreters universitaris de París, Montpeller i Avinyó. El 1417, any en el qual es van inventariar els seus béns, van aparèixer a la seva Cambra règia els següents: un Titus Livi, el *Regiment dels prínceps*, de Gil de Colonna, el Valeri Màxim, la *Ciutat de Déu*, el *Catholicon*, i les *Letres d'Ovidi*.

A la Cancelleria romanen la majoria dels escrivans de l'etapa anterior i adquireixen preponderància:

Pons, Guillem

Secretari reial estudiat per Rubió. Potser és l'exponent de la millor prosa llatina i catalana de la Cancelleria. Als seus textos apareixen reminiscències de poesies, records i citacions dels clàssics.

Fonolleda, Francesc de

Notari i secretari de Martí I, i després del Compromís de Casp. La seva importància va augmentar als regnats següents.

Ricard, Antoni

Metge reial. Va dedicar diversos dels seus opuscles a Martí I. A la dedicatòria llatina apareixen nombroses citacions de Petrarca, de Boccaccio i dels clàssics. Ricard ha estat magníficament estudiat per Dureau La Peyssonie.

6. CARACTERÍSTIQUES DEL SEGLE XV

El segle xv es va iniciar amb el Compromís de Casp i l'entronització de la dinastia Trastàmara a la Corona d'Aragó. També s'inicia amb el desterrament de Benet XIII a Peníscola, lloc aquest darrer on va confluïr la cultura catalano-aragonesa amb la pontifícia, en desplaçar-hi el papa la seva biblioteca.

Amb Ferran I —regnat analitzat magistralment per Sevillano—, no van variar els costums cancellerescos de l'etapa anterior, i així van continuar els mateixos escrivans. Amb aquesta continuïtat el Trastàmara volia legitimitzar la seva reialesa.

Amb Alfons IV s'inicia la segona part de l'anomenat «*humanisme aragonès*», que continuarà amb Joan II.

Són trets característics d'aquest període:

1. Nou estil literari.
2. Predomini del llatí ciceronià a la Cancelleria.
3. Preponderància dels secretaris Ariño, Olcina i Fenolleda per damunt de la resta.

El *nou estil literari* apareix per primera vegada en els preàmbuls dels documents de Cancelleria: malgrat que són textos burocràtics sotmesos a una forta inèrcia de la tradició, apareixen expressades noves idees i judicis sobre els problemes polítics i socials del moment (vegeu Rubió Balaguer, *Sobre la cultura en la Corona de Aragó en la mitad del siglo XV*, Palma, 1955, p. 15).

Aquests preàmbuls tenen sempre un dels següents continguts:

- a) Valoració de la intel·ligència i del saber desinteressat.
- b) Conveniència de decorar amb la fama el prestigi del príncep.
- c) Ideologia dels moralistes clàssics.
- d) Necessitat de salvar, per la pàtria, la glòria de la ciència i dels llibres.

Aquests preàmbuls han estat analitzats per Olivar, i corresponen als següents tipus de documents: cessions, donacions, privilegis, nomenaments, legimitats, remissions o indults, proteccions o salconduits, permisos per a exercir, etc., dels anys 1420 a 1440.

Olivar assenyala que als preàmbuls trobem notícies referides a:

1. *Administració*
 - Delegació de funcions pel sobirà.
 - Creació de càrrecs especials.
 - Negligències de funcionaris.
2. *Cultura*
 - Importància de les ambaixades per erudició.
 - Elogi dels poetes.
 - Elogi de les lletres.
 - Honor als artistes i concretament als pintors.
 - Conservació de la documentació dels enemics, perquè el seu valor històric és exemplar.
3. *Dret*
 - Universalitat de la justícia.
 - Valor dels documents.

- Justificació de les renovacions.
- Conservació dels privilegis.
- Interpretació de les disposicions.
- Respecte a la voluntat dels difunts.

4. *Política*

- Vigilància a tot l'estat.
- Utilitat pública.
- Interès per les classes populars.
- Càrrecs del rei.
- Fe en la liberalitat reial.
- El rei magnànim.
- Severitat per al derrotisme.
- Negació de la dialèctica.

5. *Església*

- Protecció a eclesiàstics.
- Protecció de llocs sants.
- Administració dels llocs sants.

6. *Dret i Moral*

7. *Economia*

8. *Política administrativa: elogi als secretaris*

9. *Política urbana i social*

10. *Religió*

Aquests preàmbuls ens mostren la relació directa dels secretaris de la Corona d'Aragó amb els corrents humanístics, sobretot italians, en els quals predomina:

1. El valor del document per sobre de la paraula del rei.
2. La idea de la fixació dels textos per escrit. (Aquest concepte prové de Plini.)
3. Temes morals. Aquests provenen de les obres de Ciceró i Sèneca, conegudes pels nostres secretaris mitjançant Cassiodor.
4. Idees polítiques provinents dels espills de prínceps, sobretot del d'Egidi de Roma.
5. Els altres continguts van ser trets de Plató, dels Cànon, de la Bíblia, etc.

El llatí és la llengua documental que més preàmbuls inclou. Els preàmbuls en vulgar són una traducció dels llatins. Molts d'aquests preàmbuls provenen d'unes altres cancelleries i van entrar a la Corona per contacte dels nostres secretaris amb L. Valla, el Panormita, Decembrio, etc.

És curiós, per a concloure, un preàmbul del secretari Ariño, que en conté la negació: «*Nec ordiri putamus accomodum, nec insinuacione opus est rei; ipsa etenim magnitudine sua vivaci absque fronda verborum umbraque colorum se nudans silit audientibus et palpantibus populis presentare. Vera quidem argumentis non egent nec forcia adiumentis ne itaque censeamur vagari ad rem severe accedimus disserendam*» (ACA., reg. 2570, 185).

7. ALFONS IV I ELS NOUS CORRENTS HUMANÍSTICS (1416-1458)

El regnat d'Alfons IV ha estat un dels més estudiats de tots els que formen l'ampli arc cronològic de la monarquia catalano-aragonesa. Aragó ha analitzat la seva joventut, com a príncep hereu, la seva cancelleria i la seva escriptura; Aramon, els seus contactes amb la poesia i els poetes; Vendrell, la seva cort literària, a l'igual que Soria; Montalto, la cort napolitana amb els seus vestits, completant un estudi de Marinescu; Sevillano i Moscati es van fer càrrec de la seva cancelleria, Grohman i d'Arienzo de l'escriptura, etc., per assenyalar tan sols uns exemples.

El rei, —així es veu a partir dels documents publicats per Alòs— sentia una gran atracció per la literatura —sembla que a la seva infantesa, a Castella, va tenir com a tutor el marquès de Santillana, que més tard, com a coper seu, va viatjar a la Corona d'Aragó— i pels clàssics. En una carta que va escriure a Felip de Ferrera li deia: *non te moveat; dicentis auctoritas ne qui est quot dicat*, copiat del filòsof hispano-romà Sèneca.

També els seus secretaris cercaren amb avidesa els llibres clàssics. Van ser els seus historiadors preferits Valeri Màxim, Titus Livi i Plutarc, copiats per al monarca. Sal-lusti, a mitjan segle, va ocupar el primer lloc.

1. *Els humanistes de la cort napolitana*

Alfons IV, després de la seva entrada triomfal a Nàpols (1443), va repartir el seu mecenatge a humanistes italians. El seu palau és acadèmia de poetes, filòsofs, metges, teòlegs, juristes i gramàtics, que disputen de tot i en especial de la perfecció i finor de la llengua llatina.

Els autors clàssics del rei preferits van arribar a la cort de Nàpols de la

mà dels humanistes, alguns dels quals cridats pel monarca i pagats com a bibliotecaris. Soria ha estudiat aquest punt mitjançant una abundosa correspondència. Destaquen, entre els italians:

Gianoforte Barzizza

Protegit de Joan Olcina, per a qui va fer el *De officiis* de Ciceró. Va viatjar primer fins a Barcelona i després a Nàpols. Va mantenir correspondència amb el canceller reial Dalmau de Mur, arquebisbe de Saragossa, amb el secretari Jordi Català i amb el mateix Olcina.

Giovanni Aurispa

Traductor de textos grecs per al monarca de Nàpols. La seva figura i la seva obra han estat estudiades per Sabbadini.

Poggio Bracciolini

No va estar lligat amb la cancelleria ni amb la biblioteca del monarca. Va traduir per a ell mateix la *Ciropedia* i va mantenir una llarga correspondència epistolar amb l'arquebisbe de Saragossa ja esmentat, Dalmau de Mur.

Antonio Beccadelli (el Panormita)

Personatge lligat al nostre monarca des de 1434. Es va ocupar de la seva correspondència diplomàtica, en especial d'aquella relativa a la croada amb els turcs. Va ser l'animador de la Cancelleria i el cap visible del cercle humanístic del monarca. Va copiar diversos llibres per a la biblioteca i va comprar-ne molts d'altres d'humanistes italians. Va ser gran amic d'Olcina i de Martorell, dels quals es conserva abundant correspondència. Aquest autor estudiat per Ruiz Calonja i Starraba, compongué l'obra *Triumphus regis Alphonsi*, en la qual compara el monarca amb Juli Cèsar.

Piercandido Decembrio

Traductor de textos llatins i grecs. Se li coneix un viatge per terres peninsulars.

Bartolomeo Fazio

Autor d'una obra panegírica del monarca amb el títol *De rebus gestis ab Alphonso neapolitanorum rege*.

Francesco Fidelfo

Va mantenir relacions amb Joan Olcina, a qui va enviar llibres de Xenofont i Plutarc mitjançant el també escrivà Joan de Sabrugada.

Gaspare Pellegrino de Capua

Autor d'una altra obra panegírica amb el títol *De rebus gestis Alphonso I de Aragona*.

Uns altres humanistes més o menys relacionats amb el monarca i la seva cancelleria van ser: Gianozzo Manetti, Giorgio de Trebisonda, Teodoro Gaza, Enea Silvio Piccolomini, Giovanni Marco Cinico, i sobretot Lorenzo Valla, que serà estudiat com a escriptor.

2. *La biblioteca d'Alfons IV a Nàpols*

La biblioteca del Magnànim ha estat tema de molts estudis. És la biblioteca d'un senyor medieval en la qual predominen obres de la Sagrada Escripura, Teologia, Escolàstica, Literatura, Moral, obres espanyoles i en major quantitat traduccions de clàssics que van aportar els humanistes.

Va ser la continuació de l'oficina de copistes de Pere el Cerimoniós, en la qual treballaren una sèrie de «*scriptores de la libreria*», experts en la còpia de llibres, entre els quals van destacar: Pietro Ursuleo de Capua, Giacomo Curlo, Gabriel Altadill, Bernat Andor, que seran analitzats més endavant.

Segons Rius Serra van ser bibliotecaris del monarca:

Joan Serra (1437).

Lluís Sescases (1441): personatge estudiat per L. Batlle.

Tomàs Olesa (1443).

Jaume Torres i Jaume Guasc (1453).

Francesc Scales i Gaspar Peyró (1455).

D'aquests hem pogut recopilar les següents dades:

Jaume Torres

Canonge valencià al càrrec de la biblioteca, almenys, fins al 27 de febrer de 1456. Segons documents aportats per Madurell, va comprar textos de Nicolau de Lyra, Duns Escot, sant Bernat, Enric d'Alemanya, tant a la Corona com fora d'ella, i en va fer copiar uns altres a València.

Gaspar Peyró

Actua a la biblioteca règia des de l'agost de 1454 fins al 13 de març de 1458. Va ser canonge de Vic i durant aquest temps va suplicar al pontífex prebendes a Elna i Barcelona.

Bernat Andor

Tarragoní. Copista de la biblioteca reial. El 1469 va copiar el *De bellum Iugurtinum* de Sal·lusti. Amb anterioritat, el 1455, havia comprat una Bíblia per a la Biblioteca règia.

Gabriel Altadill

Barceloní. Copista de llibres de la Biblioteca Napolitana. El 1470, a la seva mort, la seva pròpia biblioteca va ser subhastada. En ella la major part dels llibres van ser escrits de pròpia mà. Tals exemplars van ser comprats per Pere Miquel Carbonell. Destaquen d'entre els seus llibres: *Oracions*, de Tullius Stacius, *De senectute*, *Regule Grammatica* de Guarino Veronensis, *Epistolas* d'Horaci, *Sàtires* de Perseu, *Epístoles* de Sèneca, i obres de Lorenzo Valla.

Altadill, a la península, va alternar la seva activitat a València i a Barcelona. Se li coneix la còpia d'un Salteri de 1443, en el qual va col·laborar amb el miniaturista Pere Bonora.

3. *La cancelleria i els corrents humanístics*

A Nàpols, en estar quasi plegades la biblioteca i la cancelleria, es va produir un contacte continu entre escriptors espanyols i italians. També alguns d'aquests darrers van actuar com a secretari del monarca. No ens referirem als italians, puix que ja ho hem fet en parlar dels humanistes i de la biblioteca. Ací i ara només ens interessen els originaris de la Corona. Van ser els següents:

Ariño, Francesc

Escrivà provinent de la Cancelleria de Martí I. El 1408 ho era de «manament». Va fer *cursus honorum* i el 1418 el trobem com a secretari d'Alfons IV, fou cronista del primer viatge del monarca a Itàlia. Després va passar a conseller i va morir el 1429. Sabem que va estar casat amb Úrsula Claver, filla de Valentí, que desenvolupava el càrrec de regent de la Cancelleria. Va mantenir relacions amb el marquès de Santillana i amb els poetes que van acompanyar el monarca en 1420. La seva cultura, malgrat Itàlia i alguns preàmbuls, era la pròpia d'un notari medieval.

Fonolleda, Arnau de

Secretari de confiança d'Alfons IV, va exercir diversos càrrecs administratius u públics. També va mantenir un contacte directe amb tots els humanistes de la casa i cort del rei. Era barceloní. Es va criar a la Cancelleria perquè era fill d'un notari de Martí I; va fer allí el seu *cursus honorum*. El 1436 ja era secretari reial.

Se li coneixen cartes redactades amb el nou estil dirigides als ambaixadors reials a Basilea, als pares del concili, etc. Va mantenir contactes amb el Panormita i Lorenzo Valla, el qual, en 1438, li va dedicar la versió llatina de les *Fàbules* d'Esop; i amb Giovanni Curlo, que va succeir Bartolomeo Fazio en la traducció d'Anià per al monarca.

Als seus preàmbuls, tant en llatí com en català, es nota un vernís humanista. Destaquen els del document de protecció a Montecassino (paral·lelisme amb el de Pere III amb l'Acropolis) i el dirigit als consellers de Barcelona, el 1437; el relat cavalleresc i l'explicació del lloc d'Aversa, al 1446, i la carta d'auxili a Constantinoble, del 1453.

Fonollada serà, posteriorment, conseller i protonotari accidental de Joan II.

Martí o Martínez, Jaume

Secretari reial del monarca durant la seva estada a Itàlia. Fins a arribar a aquest càrrec va fer la seva carrera dintre de la cancelleria: escrivà de registre (1431), «de manament» (1433), escrivà de procurador de Mallorca (1442) com a premi «*a tribus et viginti annis continuis nobis prestita*» (ACA r. 2729, f. 115). Havia estat també secretari de la reina Maria (1431), i després ho va ser del príncep de Viana (1458-1461). Se sap que va copiar un exemplar del *De viris illustribus*.

Nicolau, Pau

Notari del Compromís de Casp i secretari de Ferran I. Va actuar al llarg dels primers anys del nostre monarca i morí en 1420. Entre les seves pertinençes, en testament, figuren una carta de navegar i diversos llibres. Sembla que va estar més lligat amb els corrents tradicionals de la cancelleria (*Ars*) que amb els nous aires.

Olcina, Joan

Escrivà i secretari reial, el qual uns consideren valencià i uns altres català i fill d'un mercader de Berga. El 1420 va acompanyar al rei en el seu periple italià acomplint les funcions d'escrivà. Allí va fer amistat amb Gianoforte Barzizza. És famosa d'aquest període una carta del 1424 explicant la victòria del monarca a Gerbes, en llengua llatina i catalana (ACA, r. 2688, 128 v. i r. 2689, 168).

Va succeir Ariño com a secretari l'any 1429-30. En 1434 va redactar un text en hexàmetres, corresponent al nomenament del Panormita per a un càrrec públic a Sicília. En 1441 va treballar en les *Polítiques* d'Aristòtil, la traducció de les quals va ser corregida per Leonardo Aretiano. Va escriure també una carta del monarca a Lorenzo Valla en la qual es parla de la traducció de la *Iliada*. Va intercanviar un Xenofont i un Plutarc amb Fidelf, i va comprar, destinats a la seva biblioteca, el 1433, uns llibres a Felip de Malla.

D'entre els seus preàmbuls destaca el que va escriure el 25 de juny de 1445 en una carta d'Alfons IV a Cosme de Medicis donant-li les gràcies per la trama del llibre de Diògenes Laerci, *Vida dels filòsofs*. Al mateix llibre, el nostre secretari relaciona el Saber amb la Dignitat i la Fama. Vegeu-ho amb les

seves paraules: «... *alii canes, alii leones, alii arma aut cetera huic modi vel nobis vel ceteris regibus obtulerunt, certe nullum donum est quod magis exornet eum qui donatur immo adeo eum qui donat quam libri sapientia continentes. Quare vobis, Cosme noster, singulares quasdam gratias et agimus et habemus, quia non modo bibliothecam sed etiam dignitatem nostram famamque augetis*» (ACA r. 2652, 115).

Pau, Jeroni

Brillant poeta de la cort del qual Amador de los Ríos va escriure: «brillava sobretot com a poeta llatí, i conquerí a Nàpols, Bolonya i Roma gran estimació d'aquells que es dedicaven en un sentit igual a les arts del Renaixement».

Valla, Lorenzo

Secretari italià que va iniciar els contactes amb el nostre monarca a la batalla de Ponça. Després, el va seguir a la seva presó de Milà. Va residir des de 1436 a Nàpols on escriví diversos documents i ensenyà el nou estil als secretaris. És famosa la seva reflexió crítica *De falso credit ementita constantini donationis* i la història panegírica *Historiarum Ferdinandi regis Aragonum libri tres*.

Uns altres escrivans d'aquest període amb inquietuds humanístiques van ser:

1. Francesc Axaló
2. Jordi Català, que va mantenir correspondència amb el Panormita i altres humanistes italians (estudiat per Soria)
3. Francesc Martorell, que va obtenir la promoció de secretari i formava part del cercle humanístic de monarca a Itàlia. Va mantenir correspondència també amb el Panormita
4. Llorenç Casanova, secretari de la reina Maria
5. Andreu Gasull
6. Jaume Oliver
7. Pere Salvador
8. Berenguer Espigoler
9. Pere de Reus
10. Bartomeu de Reus, del cercle d'humanistes del monarca
11. Mateu Joan
12. Gabriel Mascaró, representant del medievalisme. Als seus preàmbuls no es veuen els nous corrents
- 12a. Bernardo Serra, franciscà i almoiner reial
13. Llorenç Tomàs
14. Joan de Sabrugada
15. Joan Sallent

16. Joan Ferrer del cercle d'humanistes del monarca. Va mantenir correspondència amb el Panormita; autor d'una *Semita iuris canonici*, i a la vegada escriu en hexàmetres els aforismes d'Hipòcrates amb els comentaris de Galè
17. Baptista Platamonte
18. Giovanni de Vittellino
19. Jacopo Coxino
20. Andreu Febrer
21. Casanova, comte i ambaixador d'Alfons IV al concili de Basilea

4. *Els humanistes de la Corona d'Aragó*

Encara que aliens a la cancelleria reial, il·lustren el panorama humanista de l'època alguns intel·lectuals catalans i aragonesos que s'esmenten a continuació per ordre alfabètic.

a) *Catalans*

Llucià Colomer, rossellonès, professor a Xàtiva i València, on mor cec el 1460. Autor en versos llatins i d'una gramàtica en quatre llibres, precursora de la de Nebrija, i el tractat gramatical *De casu et fortuna*.

Jaume Pau, barceloní, «*gloria iuris cesarei*» per les seves postilles al dret imperial i a la vegada elegant escriptor en llatí. Mort a Barcelona el 1466, erudit, eloqüent; a la cort el consideren l'oracle del dret romà, va ser assessor reial. Se li atribueix *De aliquibus quaestionibus quae ortae fuerunt occasione mortis regis Martini*.

Joan Ripoll, legista i autor d'epitafis llatins (com el d'Elionor, reina de Xipre). Poeta en llatí i català; intèrpret de manuscrits antics. Era barceloní.

Ferrando Valentí, mallorquí, autor de cartes i oracions polítiques (en un exhort al rei Ferran a emular virtuts i alts fets de son pare). Legista que prefeix les humanitats, deixeble de Leonardo Aretino, estudiant a Florència; tradueix al català les Paradoxes de Ciceró amb notícia d'uns altres traductors. Va tenir escola pública a Mallorca, prior de Tortosa. El seu classicisme el duu a anomenar la Verge «claríssima i santíssima Sibila»; el descens de Crist als inferns el compara amb el d'Enees; va batejar el seu fill amb el nom de Teseu (Gabriel Llabrés va escriure una notícia del personatge al «Museo Balear» de Palma, segona època, núm. 2).

b) *Aragonesos*

Fernando Abarca de Bolea y Galloz, havia estat majordom major del príncep Carles de Viana; després va ser conseller d'Alfons IV, i el 1447 ambaixador a Castella. Autor de *Contraholle de la casa del senyor princep, continent toda la espensa del plato*; diverses poesies; *Carta a los valientes letrados de la Spanya*, etc.

Jimeno Aznarez, poeta aragonés estudiat per Maria Carme Pescador del Hoyo, en EEMCA, V, 453-6.

Martín Diez de Aux, jurista famós, empresonat al castell de Xàtiva, on morirà el 1440, per enemistat de la reina Maria d'Aragó, esposa d'Alfons IV; molt conegut per una Compilació de les Observances d'Aragó, redactada el 1436.

Antonio de Espes, mort a Osca el 1484, n'era bisbe des de 1446. Canceller dels reis d'Aragó, protector de la Universitat d'Osca a la qual proporciona rendes. Autor de nombroses memòries i pastorals i d'una *Vida de San Orencio obispo de Aux*.

Pedro de la Caballería, saragossà, escriu cap al 1450 *Zelum Christi contra iudeos, sarrecenos et infideles*. A la seva biografia destaca que va ser mestre racional del regne, va col·laborar en la recopilació de les observances d'Aragó. El seu *Zelus* mostra els seus amplis coneixements sobre geografia, cànons, hebreu, àrab, caldeu i llatí.

Pedro de Santa Fe, poeta aragonès de l'època d'Alfons IV i Joan II, amb nombroses composicions amoroses dedicades a una tal Aymia; també algunes sobre Alfons IV i les seves relacions amb la reina de Nàpols i aquesta ciutat.

Pedro de Torrellas, Saragossa 1416-53, trobador en català i castellà, canta els seus dolors i follies d'amor; molt erudit. Passa per un nou Boccaccio infamador de les dones (*Coplas de las calidades de las donas*). De la cort d'Alfons IV.

Hugo de Urries, bisbe d'Osca, ambaixador d'Alfons IV a Anglaterra (1466-77), i a Borgonya i Flandes (1477). Féu una traducció de Valeri Màxim de l'edició en francès traduïda del llatí pel mestre Simón de Hedín (s'editarà a Saragossa el 1495).

Alguns d'aquests escriptors van utilitzar la llengua aragonesa en els seus escrits, les notes diferencials dels quals han estudiat Fernando Lázaro i Manuel Alvar; cf. d'aquest darrer *Lexicografía medieval: el peaje de Jaca de 1437*, en «Estudios dedicados a M. Pidal», II, 91-133. També es pot consultar A. Soria, *Los humanistas de la corte de Alfonso el Magnánimo*, Granada 1956, per a algunes de les figures esmentades abans.

8. JOAN II I ELS SEUS ESCRIVANS (1458-1479)

Amb Joan II perduraran a la Cancelleria les mateixes constants que sota son pare. El rei va mantenir, des que era infant, correspondència amb Braccio lini, Barzizza, Decembrio i Leonardo Bruni, així com amb el grup d'humanistes hispànics. Uns altres humanistes italians com Antonio Geraldini i Marineo Siculo van treballar com a secretaris del nostre monarca, com a traductors d'obres clàssiques o com autors panegírics d'obres laudatòries. La cultura i els corrents del moment, a més a més del monarca, van ser recolzats pel cardenal Margarit i Pau, el qual va ser canceller del nostre rei.

1. *El cardenal Margarit*

La figura de Joan Margarit i Pau (Girona 1421-Roma 1484), ha estat magníficament estudiada per Tate. Va ser ambaixador d'Alfons IV i canceller de Joan II. Era un gran coneixedor del llatí i erudit. Se li coneixen diverses obres de temàtica político-moral, oratòries i històriques. D'entre totes destaquen el seu *Templum Domini* (1464) en la qual analitza les relacions Església-Estat; el seu *Corona Regum*, un espill de prínceps dedicat al nostre monarca; el discurs pronunciat davant del Senat de Venècia el 1481, i el *Paralipomenon Hispaniae*, obra de tall clàssic i històrica, composta per 10 llibres i, segons Tate, punt de partida de l'humanisme italià a Espanya.

2. *Els escrivans*

Dels secretaris, notaris i escrivans de la Cancelleria destaquen els següents:

Andor, Bernat

Personatge ja analitzat amb Alfons IV. Segons Millares va ser el màxim cal·lígraf exponent de l'escriptura humanística a la Corona. Era, com sabem, originari de Tarragona. Va actuar com a escrivà a les ordres del secretari Joan de Coloma, el qual li va demanar la còpia d'un llibre escrit en lletra bona «*non quid aliunde et pulchriores et elegantiores facillime habere non posses, verum quia tibi... placuit ut mea manu transcripti fuerunt*».

Cristià, Joan

Protonotari. Nou estil de la Cancelleria.

Garcia, Jaume

Arxiver reial mort el 1475. Copia una *Història de les batalles* per a Renat d'Anjou, i un Terenci, i uns altres textos. Va ser mestre de Pere Miquel Carbonell, el qual va escriure del nostre personatge «*patrias historias Aragonumque regem genealogias percalluit... transcripsit... libros innumeros, notam optime emendatos quam elegantissime exaratos*».

D'entre les seves obres d'elaboració destaca l'*Analogia dominorum regum Aragonum* que presenta uns resums biogràfics dels nostres reis. La formen els Memorials 22 i 23 de l'ACA. Martínez Ferrando va analitzar la seva figura i les seves obres.

Martí o Martínez, Jaume

Escrivà originari de Morella, secretari del rei primer, i a partir de 1473 adscrit a la Cancelleria de l'infant Ferran, en adoptar en les lluites del principat contra el monarca la postura catalana, Pere Miquel Carbonell el va definir com «*regius secretarius dignissimus*». Coneixia perfectament l'obra de Sal·lusti i va crear tertúlies per a discutir-la. Fruit d'aquestes tertúlies va ser l'anotació de l'obra a partir dels textos de Priscia i Lorenzo Valla. Va mantenir una llarga correspondència epistolar amb aquest autor i amb Angelo Decembrio.

Carbonell, Pere Miquel

Coneixia i imitava B. Fazio. Nat el 1434 a Barcelona. D'aquesta època se li coneix la còpia del ms. 448 de la Biblioteca de Catalunya sobre Sal·lusti, basant-se en textos de Jaume Garcia i Jaume Martí. Va ser arxiver de Ferran II i un dels més grans humanistes, a qui Rubió anomena «mal prosista en català, a desgrat de l'afectació clàssica de les seves cartes en llatí». Va escriure les *Chròniques d'Espanya*.

Marineo Siculo, Lucio

Va escriure una vida de Joan II. A les seves *Ep. Fam.* I, 14, ens diu que era «*servicio erim Ferdinandi regi patri tuo, qui nuper Iohannis avi tui vitam et gestas latine conscribendi mihi demandavit*».

Pastor, Pere

Nomenat secretari per Joan II en 1463. Al document de nomenament llegendat: «*qui dicendi arte et compendi pericia fideque et legalitate darent*» (ACA, r. 3379, 138 v, i ACA, r. 2849, 26).

Un altres secretaris del monarca van ser:

1. Arnau de Fonolleda, ja analitzat sota Alfons IV
2. Gaspar de Ariño, nebot de Francesc, que va ser secretari d'Alfons IV
3. Antonio Noguerras
4. Felip Climent
5. Domingo Decho
6. Pere d'Oliet
7. Bartomeu Serena
8. Joan de Coloma
9. Joan Peyró, protonotari reial
10. Jeroni Pau

3. *Altres humanistes de la Corona d'Aragó*

Uns altres intel·lectuals humanistes de l'època de Joan II, dignes de nota, són:

Juan Antich de Bages, saragossà, glossador de les Observàncies d'Aragó en 1437 i col·lector dels privilegis de la ciutat de Saragossa; va comentar les Ordinacions de Pere III. Fou secretari reial. El seu fill, homònim, escriu un arbre genealògic dels reis d'Aragó.

Juan Fernández de Híjar, virrei de Calàbria, autor de cartes llatines a Filelfo i al Panormita. Lloat per Lorenzo Valla.

Guillén de Loarte, aragonès, escriu *De obligatione principis christianis ad redimendos elemosynis suis captivos qui a mauris delinuntur*.

Jeroni Pau, fill de Jaume, deixeble del Panormita, coneix el grec i el llatí, gramàtica i arqueologia. És l'hel·lenista més antic dels hispans. Algunes dades biogràfiques seves: Mor de pesta a Barcelona el 1465. Conseller de Joan II, va estudiar a Bolonya; gran hel·lenista; cosmògraf (amb un llibre sobre rius i muntanyes d'Espanya). Escriu sobre la donació de Constantí, epigrames, un himne a sant Agustí, etc.

Pedro de Sitjar, aragonès mercedari, autor de diverses obretes cap el 1466 sobre història i privilegis del seu orde. Comanador del convent de Sant Lázaro de Saragossa, escriu *De rebus mirabilibus ordinis*.

Pedro de Urrea, m. 1489, aragonès, prior de la Seu el 1441 i el 1445, prelat de Tarragona, patriarca d'Alexandria. Defensor dels drets de Joan II. Sobre l'assumpte del qual va escriure una *Relación de las inquietudes de Cataluña*.

Jaume Gil (mor el 1475), dominic valencià, lector de Tortosa, general d'Aragó el 1440, i mestre del sacre Palau el 1453. La seva activitat literària la desenvolupa a la cort romana (cf. Robles, p. 239).

Pedro Martínez (mor el 1463), dominic que va prendre partit del príncep

de Viana en la seva lluita amb Joan II. Va escriure *Mirall dels divinals assots*, poemes a la verge que són unes de les mostres més notables de la prosa catalana, i una «Letra de frare P. M. (artines) al illustre don Karles, primogènit d'Aragó quan fou detengut per lo senyor rei, son pare, e portat en lo castell de Morella, la qual fo feta en Barcelona» (BC, 11).

JOSEP TRENCH
(Universitat de València)
A. CANELLAS
(Universitat de Saragossa)

